

Олексій Олександрович КРАСНОРУЦЬКИЙ

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету

сільського господарства імені Петра Василенка

ORCID ID: 0000-0001-6439-7922

E-mail: oleksiy.krasnorutsky@gmail.com

Юрій Іванович ДАНЬКО

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи

Сумського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0002-9847-1593

E-mail: yuriy.i.danko@gmail.com

Анна Миколаївна ОРЕЛ

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківський національний технічний університет сільського

господарства імені Петра Василенка

ORCID ID: 0000-0003-0823-3346

E-mail: orel31044@khntusg.info

ДЕТЕРМІНАНТИ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОЦІНКА

Красноручський, О. О. Детермінанти впливу зовнішнього середовища на конкурентний потенціал аграрних підприємств та їх оцінка / Олексій Олександрович Красноручський, Юрій Іванович Данько, Анна Миколаївна Орел // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 58-73. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Для аграрного сектору, як ключової сукупності галузей національної економіки, сучасні тенденції інноваційного розвитку, крім позитивних результатів, створюють додаткові складнощі в екологічному розрізі, обумовлюючи потребу у врахованні всіх аспектів діяльності суб'єктів аграрного бізнесу та ступеню антропогенного впливу. Багаторівневість зовнішнього середовища й складні причинно-наслідкові зв'язки між його чинниками, які обумовлюють вибір конкурентної стратегії для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в системі інноваційно-інвестиційного розвитку, відіграє вирішальну роль у детермінації напрямів формування та використання конкурентного потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Метою статтю є виділення факторів зовнішнього середовища для формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств та розробка методики їх оцінки.

Результати. Виділено найбільш значущі фактори зовнішнього середовища для формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств, які було умовно поділено на мікроекономічні, макроекономічні та наднаціональні. Мікроекономічні фактори включають: ємність ринку, постачальників, тип ринку за ознакою умов конкуренції, умови конкуренції на ринку ресурсів, стан логістичної інфраструктури. До макроекономічних факторів віднесено: політичну стабільність, валютний курс, інфляцію, стан розвитку фінансового ринку, правове регулювання, екологічну ситуацію, включеність у процеси науково-технічного прогресу, демографічні. Фактори наднаціо-

---

нального характеру містять: правила торгівлі, тарифні обмеження в країнах – торговельних партнерах, нетарифні обмеження в країнах - торговельних партнерах, світові ціни. З метою оцінювання впливу чинників зовнішнього середовища, попередня згрупованого в 3 множини, було розроблено когнітивну карту, яка представляє собою знаковоорієнтований граф, концепти якого відповідають обраним чинникам включаючи конкурентний потенціал суб'єктів аграрного бізнесу. Структура когнітивної карти відображає зв'язки між чинниками, які набувають позитивного, негативного або нейтрального значення в залежності від каналу загальних характеристик. На основі побудованою когнітивної карти було розроблено сценарії шляхом внесення імпульсів в окремі вершини графу. Розрахувавши збудження, яке здійснює такий імпульс було встановлено значення конкурентного потенціалу в залежності від впливу кожного з обраних чинників.

Ключові слова: оцінка, конкуренція, конкурентний потенціал, фактори зовнішнього середовища.

Oleksij O. KRASNORUTSKYY

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Organization of Production, Business and Management,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Yuriy I. DANKO

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Research Work,
Sumy National Agrarian University

Anna M. OREL

PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Organization of Production, Business and Management,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

DETERMINANTS OF THE IMPACT OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT ON THE COMPETITIVE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEIR EVALUATION

Abstract

Introduction. For the agricultural sector, as a key set of sectors of the national economy, current trends in innovation, in addition to positive results, create additional difficulties in the environmental context, necessitating the need to take into account all aspects of agricultural business and the degree of anthropogenic impact. The multilevel environment and complex causal links between its factors, which determine the choice of competitive strategy to ensure the competitiveness of the enterprise in the system of innovation and investment development, plays a crucial role in determining the formation and use of competitive potential of agribusiness entities.

The purpose of the article is to identify environmental factors for the formation of the competitive potential of agricultural enterprises and the development of methods for their evaluation.

Results. The most significant factors of the external environment for the formation of the competitive potential of agricultural enterprises were conditionally divided into microeconomic, macroeconomic and supranational. Microeconomic factors include: market capacity, suppliers, type of market on the basis of conditions of competition, conditions of competition in the resource market, the state of logistics infrastructure. Macroeconomic factors include: political stability, exchange rate, inflation, the state of development of the financial market, legal regulation, environmental situation, involvement in the processes of scientific and technological progress, demographic. Factors of a supranational nature include: trade rules, tariff restrictions in countries - trading partners, non-tariff restrictions in countries - trading partners, world prices.

In order to assess the impact of environmental factors, previously grouped into 3 sets, a cognitive map was developed, which is a sign-oriented graph, the concepts of which correspond to the selected factors, including the competitive potential of agricultural businesses. The structure of the cognitive map reflects the relationships between factors that become positive, negative or neutral, depending on the channel of general characteristics. Based on the constructed cognitive map, scenarios were developed by introducing impulses into individual vertices of the graph. By calculating the excitation that carries such an impulse, the value of competitive potential was established depending on the influence of each of the selected factors.

Key words: *assessment, competition, competitive potential, environmental factors.*

JEL classification: M15; M22

Вступ

Для аграрного сектору, як ключової сукупності галузей національної економіки, сучасні тенденції інноваційного розвитку, крім позитивних результатів, створюють додаткові складнощі в екологічному розрізі, обумовлюючи потребу у врахованні всіх аспектів діяльності суб'єктів аграрного бізнесу та ступеню антропогенного впливу. Багаторівневість зовнішнього середовища й складні причинно-наслідкові зв'язки між його чинниками, які обумовлюють вибір конкурентної стратегії для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в системі інноваційно-інвестиційного розвитку, відіграє вирішальну роль у детермінації напрямів формування та використання конкурентного потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Питаннями дослідження змісту формування, використання та розвитку конкурентного потенціалу займалися численні вітчизняні та закордонні дослідники, з-поміж яких варто виділити таких, як: Ю. О. Лупенко, Г. В. Омельчак, О. Є. Бабина, Л. В. Балабанова, О. Д. Гудзинський, І. М. Кирчата, Е. В. Попов, О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк, М. В. Стахова, М. Й. Малік, О. М. Николук, В. Б. Полянко, А. Є. Воронкова.

Мета дослідження

Метою статтю є виділення факторів зовнішнього середовища для формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств та розробка методики їх оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним з найбільш перспективних методів в оцінці зовнішніх детермінант конкурентного потенціалу, на наш погляд, є метод експертних оцінок. Це зумовлено багатоаспектністю процесів впливу на підприємство зовнішніх сил. Зовнішні фактори не залежать від дії самого підприємства, виникають і діють поза його межами.

Цільовий аналіз, що ґрунтується на результатах експертних оцінок, здійснюється у декілька етапів:

1. Визначення мети дослідження. В рамках представленої роботи її сформульовано, як визначення факторів зовнішнього середовища з найбільшим потенціалом впливу на конкурентний потенціал суб'єктів агробізнесу.

2. Визначення оптимального кількісного та якісного складу групи експертів. До складу експертів залучено достатньо обізнаних з проблем функціонування агробізнесу практиків (керівників аграрних підприємств Золочівського, Дергачівського районів Харківської області), а також науковців, що займаються проблемами розвитку аграрного сектору економіки України, а саме співробітників Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Такий підхід використано задля поєднання практичного і академічного підходів в дослідженнях.

3. Створення групи експертів. Було створено групу експертів із 15 осіб.

4. Визначення способу опитування. Заповнення розроблених автором таблиць.

---

5. Складання програми обстеження і анкети (листка) опитування. Обстеження проводилося в два етапи. Для кожного з них було розроблено листок опитування у формі таблиць.

6. Проведення опитування.

7. Аналіз отриманої від експертів інформації. Для аналізу було обрано метод побудови когнітивних карт та сценарного моделювання.

8. Узагальнення результатів експертизи, розробка можливих варіантів досягнення поставленої мети.

Важливим етапом в реалізації методики експертних оцінок є розробка листка опитування, складові якого якомога повніше відбивають економічні реалії і дозволяють отримати релевантні результати.

В реалізацію зазначеної мети розв'язувалось завдання виділення і обґрунтування найбільш значущих факторів зовнішнього середовища для формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств. Зовнішні фактори можна умовно поділити на мікроекономічні, макроекономічні та наднаціональні.

Мікроекономічні фактори включають: ємність ринку; постачальників; тип ринку за ознакою умов конкуренції; умови конкуренції на ринку ресурсів; стан логістичної інфраструктури.

До макроекономічних факторів ми віднесли: політичну стабільність; валютний курс; інфляцію; диверсифікованість джерел фінансування; правове регулювання; екологічну ситуацію; включеність у процеси науково-технічного прогресу; демографічні.

Фактори наднаціонального характеру містять: правила торгівлі; тарифні обмеження в країнах – торговельних партнерах; нетарифні обмеження в країнах – торговельних партнерах; світові ціни.

Ємність ринку. Основним фактором, що визначає ємність внутрішнього ринку, є купівельна спроможність населення, детермінована рівнем доходів. Аналіз статистичних даних призводить до невтішних висновків. Так, станом на 2019 рік Україна має найнижчу в Європі купівельною спроможністю на душу населення. Пересічний українець після сплати обов'язкових платежів може щороку витратити в середньому 1830 євро. Ця сума маже в 37 разів менша, ніж у середньому витрачає мешканець країни-лідера рейтингу Ліхтенштейну [1]. При цьому, витрати на продукти харчування та безалкогольні напої в Україні в 2019 році склали 46,6%. Це не відповідає загальносвітовим стандартам. Так, в Польщі частка витрат на продукти харчування складає 20%, в Німеччині – 9,8, в США – 11%. Рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, риби і фруктів не досягають раціональних норм харчування (молока на 46%, м'яса -38%, фруктів – 42%, риби – 33%) [2]. Отже, ємність внутрішнього ринку є недостатньою для реалізації економічних прагнень аграрних підприємств в Україні. Відповідно, актуалізується питання аналізу ємності зовнішнього ринку.

За підрахунками аналітиків, у 2019 році європейські споживачі у 42 країнах розпоряджались майже 10 трильйонами євро. Це на 3,5 відсотка більше, ніж в 2018 році. Загальний середній показник купівельної спроможності для усіх країн Європи склав 14739 євро на рік на людину [1].

Перспективним є ринок Близького Сходу, а також азійські ринки, зокрема Китай, Пакистан, Індонезія. В зазначених країнах відбувається постійне зростання населення при незадоволеності потреб в сільськогосподарській продукції. В ТОП-5 країн, які більше за інших імпортували українську сільськогосподарську продукцію ввійшли Китай (10,2%), Єгипет (10,1%), Іспанія і Нідерланди (по 8,0%), Туреччина (6,6%) [3].

Постачальники. Постачальниками на ринку сільськогосподарської продукції є виробники сільськогосподарської техніки; добрив та засобів захисту рослин і тварин;

постачальники паливно-мастильних матеріалів; компанії, що забезпечують ринок посівними матеріалами, племінною худобою тощо.

Таблиця 1. Купівля підприємствами нової сільськогосподарської техніки та запчастин, автомобілів вантажних за потужністю, видами та марками у 2019 році [4]

Найменування	Кількість, шт.	Середня ціна, тис.грн. за шт	
		2019	2019 у % до 2018
Трактори всіх видів	2109	2158,4	107,5
з потужністю менше 40 кВт	61	309,2	102,2
«Беларус»	19	321,1	101,2
«Foton»	9	231,8	78,7
Інші	33	323,5	124,1
з потужністю від 40 до 60 кВт	187	589,5	108,0
«Беларус»	128	435,0	95,3
«Кий»	к	к	к
«МТЗ»	8	669,0	145,5
«Foton»	к	к	к
Інші	46	1030,2	103,8
з потужністю від 60 до 100 кВт	817	1002,7	103,1
«Агротрон»	6	734,0	75,9
«Агрофарм»	к	к	к
«Беларус»	254	474,4	94,0
«Кий»	к	к	к
«МТЗ»	50	447,7	90,2
«ЮМЗ»	к	к	–
«Case»	30	1229,1	109,1
«Claas»	12	1946,5	103,9
«Deutz-Fahr»	12	1033,8	108,8
«Fendt»	к	к	к
«Foton»	к	к	к
«John Deere»	169	1314,4	95,5
«Kubota»	к	к	–
«Landini»	13	1065,7	90,9
«Massey Ferguson»	15	2080,8	136,5
«New Holland»	93	1191,9	85,5
«Valtra»	8	1085,9	к
«Zetor»	8	1225,6	99,4
інші	127	1378,3	86,8

Як видно з представлених статистичних даних, найбільшим попитом в 2019 році користувалися трактори з потужністю від 60 до 100 кВт, що свідчить про укрупнення і концентрацію сільськогосподарського виробництва. Лідерами з постачання техніки є компанії «Беларус», «John Deere», «New Holland», «МТЗ», «Case».

Структура ринку добрив та захисту рослин і тварин в Україні характеризується домінуванням імпортової продукції, а отже спостерігається значний потенціал впливу на конкурентний потенціал національних аграрних підприємств через динаміку цін.

Аналізуючи дані, отримані в ході проведення панельного дослідження ринку посівного матеріалу України в 2018 році, доходимо висновку, що в сортовій структурі сільгоспвиробників озимої пшениці і ячменю сорту вітчизняної селекції займають домінуюче становище. При цьому застосування репродуктивного посівного матеріалу має масовий характер, тоді як частка елітного насіння не перевищує 7% від загального обсягу посіяного насіння. У той же час, стосовно тривалості обробітку сортів зернових культур слід зазначити, що близько чверті господарств, які обробляють озимі зернові, використовують сорти старої репродукції, а це є однією з причин зниження врожайності. При розмноженні насіння в господарствах протягом ряду років, їх якісні характеристики поступово погіршуються через засмічення і накопичення хвороб [5].

Імпорт посівного матеріалу в Україну в останні роки тримається на рівні 140-150 мільйонів доларів на рік, витісняючи при цьому вітчизняне насіння. Основними імпортерами є Франція і Німеччина. Вітчизняний насінневий ринок має тенденцію до монополізації, що призведе до зростання цін. За останні роки в результаті поглинання і злиття кількість гравців на зазначеному ринку зменшилася з 2000 до 200 [6].

Проблема комплектування підприємств промислового скотарства України високопродуктивними тваринами, які найбільш пристосовані до умов промислової технології, вирішується шляхом імпорту спеціалізованих молочних порід, зокрема гольштинської породи. За існуючих цін на молоко і яловичину відтворення власного поголів'я в господарствах є збитковим.

Тип ринку за ознакою умов конкуренції. Ринок сільськогосподарської продукції є найбільш наближеним до теоретичної моделі досконалої конкуренції. Її основними ознаками є наявність великої кількості суб'єктів; стандартна продукція, що пропонується для продажу; відсутність механізму впливу окремого виробника на ринкову ціну продукції; відсутність бар'єрів входу до галузі і виходу з неї; недоцільність використання методів нецінової конкуренції.

Умови конкуренції на ринку ресурсів. Вище перераховані ринки ресурсів в переважній більшості представлені структурами монополістичної конкуренції (ринок сільськогосподарської техніки, ринок добрив та засобів захисту рослин і тварин). Їм притаманні диференціація продукції за споживчими якостями, широке застосування інструментів цінової та нецінової конкуренції. Прикладом нецінової конкуренції на ринку сільськогосподарської техніки є організація сервісних центрів. Ринок паливно-мастильних матеріалів підпадає під ознаки олігополії. Вона характеризується наявністю значних бар'єрів входу на ринок, зокрема за ознакою початкового капіталу, а також взаємозалежністю у виборі цінової політики. Ринок насіннєвого матеріалу в Україні тяжіє до монопольних тенденцій. Подібна ситуація характерна і для глобального ринку, так як кожна велика компанія з цього сегменту спеціалізується на селекції сортів для певної природно-географічної зони.

Стан логістичної інфраструктури. Основною проблемою для сільськогосподарських підприємств є невідповідність логістичних маршрутів та інфраструктури сучасним вимогам аграрного сектору. Цей висновок підтверджується аналізом складових Logistics Performance Index. Так, для України мінімальні оцінки отримали наступні фактори: рівень міжнародного транспортування, митні процедури, логістична інфраструктура.

Зазначена вище теза є справедливою і для ринку ПММ, де у балансі споживання переважає імпорт. Внутрішні ціни на ПММ не відбивають адекватно світову динаміку, маючи загальну тенденцію до зростання. Втрати українських виробників аграрної продукції від недосконалості логістичних процедур складають 20 дол США на кожній тоні, що на 40% більше, ніж в Німеччині, і на 30% більше, ніж в США [7]. Значну роль при цьому відіграє вартість доступу до інфраструктурних об'єктів. Так, в структурі вартості перевалки зерна 53% припадає на оплату за доступ до причалу, подачу вагонів, електроенергії, водопостачання та водовідведення, оренду нерухомого майна, компенсацію земельного податку, страхування. Решта – 47% – транспортно-експедиційні послуги [8].

Політична стабільність. Зазначений чинник є визначальним у визначенні структури та рівня політичних ризиків. Основними факторами нестабільності в Україні є:

- недостатня специфікація та гарантування прав власності;
- непрозорі способи ухвалення рішень;
- корупційні відносини;
- нестабільність груп впливу.

Як зазначають експерти, політична нестабільність пов'язана з практичним ревізуванням засад чинного законодавства, але фактичною відмовою від розробки документів державної політики, які б фіксували засадничі принципи організації системи державної влади та основ національної безпеки [9].

Валютний курс. Курси валют визначають відносну вартість національної продукції у міжнародній торгівлі. Падіння курсу національної валюти призводить до зниження цін національних товарів на світовому ринку, підвищуючи їх конкурентоспроможність. При цьому, ціни зарубіжних аналогів зростають, що діє на користь українських товаровиробників.

Ревальвація валюти негативним чином впливає на стан економічної стійкості національних компаній: доходи компаній-експортерів знижуються в результаті перерахунку їх валютної виручки на національну валюту. Компенсаційні механізми у вигляді підвищення ціни на товари національного виробника є недоступними. Одночасно покращуються позиції компаній – імпортерів.

Інфляція. Інфляція має неоднозначний вплив на конкурентний потенціал підприємств аграрного сектору. Як правило, ринок сільськогосподарської продукції відчуває на собі дію інфляції пропозиції, тобто внутрішні ціни на товари аграрного сектору підвищуються в результаті зростання цін на ресурси. Спостерігається збільшення частки витрат у ціні кінцевої продукції. Це у поєднанні з низькою купівельною спроможністю населення України має наслідком падіння попиту та зниження валового прибутку.

Стан розвитку фінансового ринку. Цей фактор є визначальним у процесах диверсифікації джерел залучення капіталу для потреб розвитку суб'єктів аграрного ринку, так як саме фінансовий ринок включає сукупність відносин та інститутів перерозподілу капіталу, локалізує операції з міграції та трансформації вільного капіталу. Зазначене функціональне призначення реалізується через інститути фінансової інфраструктури.

Правове регулювання. Правове регулювання аграрного ринку – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання норм (правил) поведінки суб'єктів аграрного виробництва. Правові методи управління є проявом дії адміністративних методів. Вони поділяються на:

- методи прямої дії – методи, які реалізуються без опосередкуючих факторів шляхом безпосереднього втручання в аграрну економіку за допомогою наступних інструментів: нормативно-законодавча діяльність, прямі фінансові витрати уряду, державні контракти і замовлення, фінансові преференції, фіксовані ціни, ліцензування, державні стандарти, встановлення митних і немитних обмежень для зовнішньоекономічної діяльності тощо;

- методи непрямої дії – методи опосередкованого впливу держави на економіку (через стимули та санкції) Вони реалізуються через інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної та інших напрямів економічної політики.

Особливістю України щодо механізму регулювання економіки в цілому і аграрної сфери, зокрема, є поширення і укорінення такого виду корупції як захоплення держави: створюються штучні бар'єри, як на ринках, так у політичній системі, знищуються стимули економічної діяльності і політичної активності у всіх, хто не належить до правлячої еліти. Отже, на перший план виходять групи впливу, а також діяльність так званого «аграрного лоббі».

Екологічна ситуація. Глобальне потепління, що проявляється у підвищенні середніх температур, зміні режиму опадів, зростанні екстремальних погодних явищ, підвищенні шкоди, що завдається шкідниками і хворобами, має потенціал переформатування аграрного ринку. Прогнозується виділення двох груп країн:

---

1. Південні, низькоширотні країни (Індія, країни Африки на південь від Сахари і Південна Азія), зміни в яких будуть дуже негативними, що позначиться на зниженні врожайності аграрних культур.

2. Країни Північної Америки, деякі райони Південної Америки (наприклад, Чілі), Східної Європи (наприклад, Україні) і Центральній Азії, що отримують фактори нарощування конкурентного потенціалу.

Україна має перспективи використати порівняльні переваги і рівень конкурентоспроможності сільського господарства та виграти від глобального потепління країн, значно наростивши обсяги експорту продовольства на світові ринки.

Включеність у процеси науково-технічного прогресу. Важливий вплив на конкурентний потенціал аграрних підприємств має рівень техніко-технологічної оснащеності виробничих і логістичних процесів. Розмір прибутку (за умови відсутності впливу на рівень ринкових цін) визначається витратами. Останні ж є похідною від технологій, що застосовуються в умовах виробництва і доведення продукції до споживача.

Експерти відзначають п'ятирічне відставання техніки, що використовується аграріями в Україні, від імплементованих до найновіших технологій машин. Однією з перепон інтенсифікації зазначених процесів є процес сертифікації, пов'язаний зі значними витратами фінансових ресурсів і часу.

Великі агрокомпанії, дрібні сімейні фермерські господарства мають використовувати мультиплікаційний ефект впровадження результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт в розрізі стратегії нарощування конкурентного потенціалу. Річна внутрішня дохідність інвестицій в НДДКР в сфері сільського господарства становить у провідних аграрних країнах 20-35%. Позитивний вплив таких інвестицій на вартість сільськогосподарської продукції, визначений за співвідношенням витрат і доходів, становить приблизно 6-12% (залежно від країни) [10].

Демографічні. Демографічна ситуація в країні формується відповідно до відтворення населення та міграційних процесів. В Україні спостерігаються процеси депопуляції, демографічна структура порушилась в бік старіння населення, посилилася нерациональна міграція.

Демографічна ситуація впливає, зокрема, на ємність внутрішнього ринку, а також на процеси, що відбуваються на ринку робочої сили. Особливість аграрного сектору полягає в тому, що кадровий потенціал тут формується переважно з мешканців тієї місцевості, де розташовано підприємство.

На прийняття суб'єктом рішення щодо місця проживання і праці впливають такі фактори, як наявність робочих місць, престижність праці, рівень оплати праці. Саме зазначені чинники визначають структуру розподілення населення на території країни. В результаті їх дії у поєднанні з високою смертністю, низькою народжуваністю та відпливом молоді спостерігаємо занепад і вимирання значної частини сіл. За останні 20 років в Україні зникло близько 500 сіл. Ще стільки ж існують тільки на папері – люди там не живуть.

Цікавим є аналіз даних щодо міграційного руху населення за типом місцевості (міська та сільська місцевість) (табл. 2).

Як видно з даних представленої таблиці, за період 2002-2019 рр. кількість сільського населення зменшилась на 267 386 осіб, найбільший відтік спостерігався у 2005 році (51 111 осіб), періодом прирощення стали 2014-2017 роки. При цьому спостерігається незначний міграційний приріст, який склав 39 983 особи. Цілком обґрунтовано можна стверджувати, що для сільської місцевості характерним є дефіцит кадрів різної кваліфікації, особливо висококваліфікованих.

Правила торгівлі. Лібералізація національного зовнішньоторговельного режиму, а також режимів країн-членів ВТО відносно України як її учасника, вплинули на конкурентоспроможність продукції аграрного сектору.

**Таблиця 2. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2019 роках
(розраховано за [1])**

Роки	Усі потоки (осіб)			У т. ч. міждержавна міграція (осіб)		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)
Міська та сільська місцевість						
2004	789 379	796 994	-7 615	38 567	46 182	-7 615
2005	763 222	758 639	4 583	39 580	34 997	4 583
2006	765 882	751 637	14 245	44 227	29 982	14 245
2007	758 292	741 454	16 838	46 507	29 669	16 838
2008	710 790	695 869	14 921	37 323	22 402	14 921
2009	642 819	629 372	13 447	32 917	19 470	13 447
2010	683 449	667 316	16 133	30 810	14 677	16 133
2011	669 397	652 301	17 096	31 684	14 588	17 096
2012	726 226	664 382	61 844	76 361	14 517	61 844
2013	675 942	644 029	31 913	54 100	22 187	31 913
2014 ¹	542 506	519 914	22 592	42 698	21 599	21 099
2015 ¹	533 278	519 045	14 233	30 659	21 409	9 250
2016 ^{1,2}	256 808	246 188	10 620	14 311	6 465	7 846
2017 ^{1,2}	442 287	430 290	11 997	28 360	20 234	8 126
2018 ¹	629 276	610 687	18 589	39 307	24 252	15 055
2019 ¹	576 032	554 520	21 512	45 011	26 789	18 222
Міська місцевість						
2004	575 095	537 960	37 135	30 344	37 152	-6 808
2005	556 363	500 669	55 694	30 484	27 621	2 863
2006	547 922	499 471	48 451	35 299	23 402	11 897
2007	541 330	497 752	43 578	37 361	23 167	14 194
2008	508 610	467 861	40 749	28 960	17 900	11 060
2009	455 322	425 390	29 932	24 740	15 635	9 105
2010	479 417	458 035	21 382	23 173	11 938	11 235
2011	468 723	447 407	21 316	23 885	12 194	11 691
2012	526 695	461 223	65 472	67 948	12 350	55 598
2013	491 234	451 230	40 004	46 342	19 873	26 469
2014 ¹	387 349	367 756	19 593	36 205	19 229	16 976
2015 ¹	360 429	358 135	2 294	25 575	18 681	6 894
2016 ^{1,2}	162 740	170 780	-8 040	11 926	5 204	6 722
2017 ^{1,2}	306 759	302 678	4 081	24 592	18 167	6 425
2018 ¹	430 920	401 589	29 331	34 404	20 643	13 761
2019 ¹	410 030	367 357	42 673	39 846	22 490	17 356
Сільська місцевість						
2004	214 284	259 034	-44 750	8 223	9 030	-807
2005	206 859	257 970	-51 111	9 096	7 376	1 720
2006	217 960	252 166	-34 206	8 928	6 580	2 348
2007	216 962	243 702	-26 740	9 146	6 502	2 644
2008	202 180	228 008	-25 828	8 363	4 502	3 861
2009	187 497	203 982	-16 485	8 177	3 835	4 342
2010	204 032	209 281	-5 249	7 637	2 739	4 898
2011	200 674	204 894	-4 220	7 799	2 394	5 405
2012	199 531	203 159	-3 628	8 413	2 167	6 246
2013	184 708	192 799	-8 091	7 758	2 314	5 444
2014 ¹	155 157	152 158	2 999	6 493	2 370	4 123
2015 ¹	172 849	160 910	11 939	5 084	2 728	2 356
2016 ^{1,2}	94 068	75 408	18 660	2 385	1 261	1 124
2017 ^{1,2}	135 528	127 612	7 916	3 768	2 067	1 701
2018 ¹	198 356	209 098	-10 742	4 903	3 609	1 294
2019 ¹	166 002	187 163	-21 161	5 165	4 299	866

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² З квітня 2016 року по вересень 2017 року інформація з міграції населення формувалася за наявними адміністративними даними, які надходили від окремих органів реєстрації (виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів (якщо відповідно до законодавства виконавчий орган сільської ради не утворено)).

Можна виділити наступні фактори, що сприяли змінам у конкурентному потенціалі українських сільськогосподарських підприємств:

- отримання передбачуваного сприятливого недискримінаційного режиму на ринках членів ВТО;
- можливість врегулювання поточних торгівельних проблем в двох- і багатосторонньому форматі;
- використання переваг участі в інформаційній системі ВТО. Так, здійснення поглибленого аналізу торгівельних режимів членів ВТО надає можливість врахування змін і тенденцій розвитку їх економік з метою розширення експортних можливостей національних компаній, захисту їх інтересів на зовнішніх ринках.

Тарифні обмеження в країнах – торгівельних партнерах Тарифні методи використовуються для підтримки вітчизняного виробника товарів і реалізують свою дію через вплив на фінансові результати діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом здешевлення експорту і подорожчання імпорту.

В межах ЄС застосовується спільний митний тариф, а відносно третіх країн застосовується відповідна торгова політика та спільний зовнішній митний тариф. Єдиний митний тариф містить також наступні елементи [8 Митне регулювання]:

- не преференційні тарифні виключення та пільги;
- преференційні тарифні засоби (які узгоджуються із групами третіх країн, або відносно певних окремих третіх країн);
- преференційні тарифи, які застосовуються в односторонньому порядку відносно певної країни;
- окремі засоби, які скасовують повністю певні тарифи;
- інші тарифні засоби, які передбачені митним законодавством Європейського Союзу.

Вирішальну роль при застосуванні єдиного митного тарифу мають міжнародні угоди, в першу чергу Генеральна угода щодо тарифів і торгівлі (ГАТТ), а також різні тарифні пільги на певні види та категорії товарів з різними державами.

Зі вступом у ВТО відбулась лібералізація митного режиму, зокрема, знижено ставку ввізного мита і переведено практично всі специфічні або комбіновані митні тарифи на адвалерні. Середня ставка ввізного мита на сільськогосподарську продукцію знизилася до 9,2%. Слід зазначити, що не відбулось різкого збільшення імпорту аграрної продукції в Україну. Навпаки, імпортні поставки за результатами 2019 року (6,1 млрд долл США) у порівнянні з 2008 роком (6,8 млрд долл США) скоротилися на 10,3%.

Нетарифні обмеження в країнах – торгівельних партнерах. Відповідно до чинного українського законодавства під заходами нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності розуміються не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [12].

Введення нетарифних бар'єрів є привілеєм уряду країни, тобто не регулюється органами управління ВТО. В результаті – більше 50% світової торгівлі є об'єктом нетарифних бар'єрів, тобто саме вони складають основну загрозу принципам лібералізації ринків.

Представимо класифікацію основних видів нетарифного регулювання, що мають вплив на складові конкурентного потенціалу:

I. Кількісні обмеження.

-
1. Квоти:
    - імпорнтні квоти;
    - експортні квоти.
  2. Добровільне обмеження експорту.
  3. Ліцензування.
- II. Фінансові обмеження.
1. Демпінг:
    - спорадичний;
    - постійний;
    - хижацький.
  2. Субсидії:
    - прями субсидії;
    - непрямі субсидії (надання податкових пільг, пільгові умови страхування, повернення імпорнтних мит);
  3. Експортні кредити.
- III. Приховані обмеження.
1. Технічні обмеження:
    - стандарти якості;
    - санітарні та фітосанітарні норми;
    - вимоги до упакування і маркування товарів;
    - дотримання ускладнених митних формальностей.
  2. Внутрішні податки і збори:
    - ПДВ;
    - акцизний збір;
    - збори за митне оформлення;
    - портові збори.
  3. Квоти на державні закупки у державних виробників.
  4. Вимоги про вміст місцевих компонентів у вартості продукції.
- До нетарифних обмежень, дозволених у рамках ВТО, належать [13]:
- обмеження, що накладаються країнами, які мають проблеми з платіжним балансом;
  - обмеження, що накладаються для захисту суспільної моралі, життя чи здоров'я людей, тварин та рослин, для забезпечення дотримання законів чи нормативних актів;
  - захисні заходи з обмеження імпорту у формі імпорнтного мита або кількісних обмежень імпорту в разі, коли його збільшення завдає значної шкоди національним виробникам супутньої або конкурентної продукції;
  - накладання антидемпінгового мита на відповідну продукцію та компенсаційного мита на субсидовану імпорнтну продукцію, якщо збільшення такого імпорту завдає значної шкоди національній промисловості;
  - технічні бар'єри;
  - недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ліцензування, квотування).

Світові ціни. Відкритість економіки України актуалізує вплив світової кон'юнктури на ціноутворення. Це, в першу чергу, стосується експортних культур. Світові ціни за мінусом ставки фрахту представляють собою ціни попиту в портах Чорного моря. Українські виробники не мають змоги використовувати інструменти управління ціновими ризиками. Недостатній розвиток ринкової інфраструктури (валютного ринку, біржового ринку, логістичної системи), а також відсутність потужного спекулятивного

капіталу зумовлюють ситуацію, за якої міжнародні трейдери, які оперують в Україні, а також великі агрохолдинги надають перевагу іноземним майданчикам при хеджуванні цінних ризиків.

Одним з найбільш перспективних методів в оцінці зовнішніх детермінант конкурентного потенціалу є метод експертних оцінок. Це зумовлено багатоаспектністю процесів впливу на підприємство зовнішніх сил.

Для виявлення характеру взаємозв'язку між ними та особливостей впливу на конкурентний потенціал побудовано когнітивну карту з використанням методу поступової формалізації завдань прийняття рішень – когнітивного моделювання, де концептами обрано зазначені фактори впливу зовнішнього середовища та рівень конкурентного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу.

Застосування когнітивного підходу дозволяє підвищити ефективність прийняття управлінських рішень у слабоструктурованих проблемах, уточнити представлення суб'єкта про область дослідження, винайти протиріччя тощо [14].

Високий ступінь складності зовнішнього середовища обумовлює потребу у використанні методичного інструментарію відповідного рівня складності для оцінювання процесів, які відбуваються в ньому. Розглянута модель чинників впливу на конкурентний потенціал суб'єктів агробізнесу відрізняється наявністю декількох рівнів, які відображають її структуру. Відповідно взаємозв'язок і взаємовплив існує не лише від окремого чинника на конкурентний потенціал, але й від одного чинника до іншого. Наявність чисельних зв'язків в структурі чинників свідчить про можливість посилення впливу одного за рахунок активізації іншого. Когнітивна карта дозволяє відобразити існуючі взаємозв'язки між чинниками та їх вплив на рівень конкурентного потенціалу суб'єктів агробізнесу. При подальшому сценарному моделюванні можна визначити значення кінцевого результуючого параметру в разі виникнення імпульсу в одному або декількох чинниках. Іншим інструментом використання побудованої когнітивної карти є здатність програмувати нівелювання негативного впливу одних чинників шляхом активізації інших.

Алгоритм дослідження передбачає: постановка мети аналізу, визначення концептів когнітивної карти, встановлення зв'язків між концептами, безпосередньо побудова когнітивної карти, перевірка адекватності побудованої моделі, моделювання внесення імпульсів в окремі фактори, аналіз розповсюдження збуджень (імпульсів) на графі.

Побудова когнітивної карти базується на детермінації знаковоорієнтованого графу (орграф)

$$\Phi_n \langle \langle V, E \rangle, X, F, \theta \rangle \quad (1)$$

Вираз $\Phi_n \langle \langle V, E \rangle, X, F, \theta \rangle$ це кортеж, в якому:

$$G = \langle V, E \rangle, V = \{v_i \mid v_i \in V, i=1, 2, \dots, k\};$$

$$E = \{e_i \mid e_i \in E, i=1, 2, \dots, k\};$$

G – знаковоорієнтований граф (когнітивна карта), в якому: V – безліч вершин;

вершини («концепти») $V_i \in V, i=1, 2, \dots, k$ є елементами досліджуваної системи;

E – множина дуг, дуги $e_{ij} \in E, i, j=1, 2, \dots, N$ відображають взаємозв'язок між вершинами V_i і V_j ;

$X: V \rightarrow \theta, X$ – множина параметрів вершин;

$$X = \{x^{(v_i)} \mid x^{(v_i)} \in X, i=1, 2, \dots, k\};$$

$$x^{(v_i)} = \{x^{(l)_g}\}, g=1, 2, \dots, l. x^{(l)_g} - g\text{-параметр вершини } V_i, \text{ якщо } g = 1;$$

то $x^{(l)_g} = x_i; \theta$ – простір параметрів вершин.

Вплив V_i на V_j у досліджуваній ситуації може бути позитивним, негативним або відсутнім – окремі чинники можуть як підсилювати вплив інших чинників так і зменшувати його, що стосується також і конкурентного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу. У формалізованому вигляді такий вплив можна представити відповідною залежністю:

$$A_G = [a_{ij}]_{k \times k}, a_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо при зростанні } V_i \text{ зростає } V_j \\ -1, \text{ якщо при зростанні } V_i \text{ знижується } V_j \\ 0, \text{ у разі відсутності зв'язку} \end{cases} \quad (2)$$

Для побудови когнітивної карти перед визначенням знаковоорієнтованого графу необхідно детермінувати вершини (концептами), які безпосередньо досліджуються в рамках моделі. Концепти досліджуються як складові трьох рівнів зовнішнього середовища по відношенню до конкурентного потенціалу. Перелік концептів наднаціонального характеру: правила торгівлі – V₁; тарифні обмеження в країнах - торговельних партнерах – V₂; нетарифні обмеження в країнах - торговельних партнерах – V₃; світові ціни – V₄. Перелік концептів макроекономічного факторів: політичну стабільність – V₅; валютний курс – V₆; інфляція – V₇; диверсифікованість джерел фінансування – V₈; правове регулювання – V₉; екологічну ситуацію – V₁₀; включеність у процеси науково-технічного прогресу – V₁₁; демографічні – V₁₂. Перелік концептів мікрорівня: ємність ринку – V₁₃; постачальників – V₁₄; тип ринку за ознакою умов конкуренції – V₁₅; умови конкуренції на ринку ресурсів – V₁₆; стан логістичної інфраструктури – V₁₇. Останнім концептом є сам конкурентний потенціал суб'єктів аграрного бізнесу – V₁₈.

Представлення когнітивної карту вигляді таблиці із відповідним визначенням характеру зв'язків надано у табл. 3.

Наступним етапом є сценарне моделювання. Зміст даного етапу дослідження чинників полягає у визначенні сукупного впливу на концепт конкурентного потенціалу, який визначається в результаті внесення імпульсу шляхом збудження вершини орграфу когнітивної карти у відповідний момент часу t . Використовуючи правила розрахунку значень концептів шляхом по множення матриць, отримується значення результуючого концепту у момент часу t_n , що можна відображати таким чином:

$$x_i(t_{n+1}) = x_i(t_n) + \sum_{v_j: e=e_{ij} \in E}^{k-1} f(x_i, x_j, e_{ij}) P_j(t_n) + Q_i(t_{n+1}) \quad (3)$$

де $Q_i(t_{n+1})$ – імпульс у концепти знаковоорієнтованого графу у відповідні періоди часу при відомих початкових значеннях X_0 і початковому векторі збудження P_0 .

Таблиця 3. Матриця суміжності знаковоорієнтованого графа

Концепти	V1	V2	V3	V4	V5	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18
V1	0	-1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
V2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	-1	-1	0	-1
V3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	-1	-1	0	-1
V4	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	-1	1	1	-1	0	1
V5	0	-1	-1	0	0	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
V6	0	0	0	0	0	1	-1	0	0	0	0	-1	0	-1	-1	0	-1
V7	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	0	-1	-1	-1	0	0	-1	0
V8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0
V9	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
V10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
V11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
V12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	-1	0	0
V13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
V14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
V15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1
V16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1
V17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1
V18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0

Для узагальненого оцінювання впливу вищезазначених чинників на конкурентний потенціал було побудовано сценарії, в рамках яких в кожний концепт,

---

відображає ці чинники було внесено імпульс і розраховано значення конкурентного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу через 6 тактів моделювання.

Серед факторів національного характеру найсприятливішим виявилися правила торгівлі, лібералізація яких завдяки функціонуванню міжнародних інституцій розширює зовнішні ринки збуту аграрної продукції. Найнегативніший вплив серед цієї групи мають тарифні обмеження в країнах-торгівельних партнерах. Серед макроекономічних факторів абсолютним лідером сприятливого впливу визначено політичну стабільність, а на другому місці – стан розвитку фінансового ринку. Високий рівень імпортозалежності вітчизняної економіки обумовив найбільший негативний вплив валютного курсу на конкурентний потенціал. Вплив мікроекономічних факторів виявився абсолютно позитивним, але його ступінь менша, ніж у групи макроекономічних, які відрізняються найвищими значеннями отриманих результатів сценарного моделювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виділено найбільш значущі фактори зовнішнього середовища для формування конкурентного потенціалу аграрних підприємств, які було умовно поділено на мікроекономічні, макроекономічні та наднаціональні. Мікроекономічні фактори включають: ємність ринку, постачальників, тип ринку за ознакою умов конкуренції, умови конкуренції на ринку ресурсів, стан логістичної інфраструктури. До макроекономічних факторів віднесено: політичну стабільність, валютний курс, інфляцію, стан розвитку фінансового ринку, правове регулювання, екологічну ситуацію, включеність у процеси науково-технічного прогресу, демографічні. Фактори наднаціонального характеру містять: правила торгівлі, тарифні обмеження в країнах – торговельних партнерах, нетарифні обмеження в країнах - торговельних партнерах, світові ціни.

З метою оцінювання впливу чинників зовнішнього середовища, попередня згрупована в 3 множини, було розроблено когнітивну карту, яка представляє собою знаковоорієнтований граф, концепти якого відповідають обраним чинникам включаючи конкурентний потенціал суб'єктів аграрного бізнесу. Структура когнітивної карти відображає зв'язки між чинниками, які набувають позитивного, негативного або нейтрального значення в залежності від каналу загальних характеристик. На основі побудованою когнітивної карти було розроблено сценарії шляхом внесення імпульсів в окремі вершини графу. Розрахувавши збудження, яке здійснює такий імпульс було встановлено значення конкурентного потенціалу в залежності від впливу кожного з обраних чинників.

Список літератури

1. Купівельна спроможність найнижча в Європі – GfK. URL: <https://www.dw.com/uk/купівельна-спроможність-українців-найнижча-в-європі-gfk/a-50932104>.
2. Структура сукупних витрат домогосподарств. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm.
3. Україна увеличила экспорт сельскохозяйственной продукции на 14%. Экономическая правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/02/20/657297/>.
4. Придбання підприємствами матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/pr_mt_res/arh_pr_mt_res_u.htm.

5. Насіннева галузь України: реалії та перспективи розвитку. URL: <http://ukrseeds.org.ua/nasinnnyeva-galuz-ukrayiny-realiyi-ta-perspektyvy-rozvytku>.
6. Нестеренко В. Вітчизняне насінництво поки що конкурентоспроможне, але без держпідтримки перспектив не має. URL: <https://superagronom.com/articles/386-vadim-nesterenko-vitchiznyane-nasinnitstvo-poki-scho-konkurentospromojne-ale-bez-derjpidtrimki-perspektiv-ne-maye>.
7. Транспортные проблемы агрологистики: цифры. URL: <http://logist/fm/news/transportnye-problemy-agrologistiki-cifry>.
8. Харсун Л.Г. Вынужденная оптимизация цепей поставок зерновых. Логистика: проблемы и решения. 2019. №1 (80). С. 27-28.
9. УНІАН: <https://press.unian.ua/press/975185-politichni-riziki-i-politichna-stabilnist-v-ukrajini.html>.
10. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2785567-ci-moze-ukraina-prodovzuvati-narosuvati-eksport-silgospprodukcii.html>.
11. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm.
12. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
13. Задорожний О., Ярмак А. Нетарифні заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вісник «Офіційно про податки». URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8217>.
14. Макаренко Д.И., Хрусталева Е.Ю. Концептуальное моделирование военной безопасности государства: монография. Центр экон.-мат. ин-т РАН; Ин-т проблем управления им. В. А. Трапезникова РАН. М.: Наука, 2008. 303 с.

References

1. Kupivel'na spromozhnist' najnyzhcha v Yevropi – GfK. [Purchasing power is the lowest in Europe – GfK]. Веб-сайт. Available at: <https://www.dw.com/uk/kupivel'na-spromozhnist'-ukraintsiv-najnyzhcha-v-ievropi-gfk/a-50932104>.
2. Struktura sukupnykh vytrat domohospodarstv [Structure of total household expenditures]. Веб-сайт. Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm.
3. Ukraina uvelichila jeksport sel'skohozjajstvennoj produkcii na 14%. [Ukraine has increased exports of agricultural products by 14%]. Веб-сайт. Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/02/20/657297/>.
4. Prydbannia pidpriemstvamy material'no-tekhnichnykh resursiv dlia vyrobnychykh potreb [Acquisition by enterprises of material and technical resources for production needs]. Веб-сайт. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/pr_mt_res/arh_pr_mt_res_u.htm.
5. Nasinnieva haluz' Ukrainy: realii ta perspektyvy rozvytku [Seed industry of Ukraine: realities and prospects of development]. Веб-сайт. Available at: <http://ukrseeds.org.ua/nasinnnyeva-galuz-ukrayiny-realiyi-ta-perspektyvy-rozvytku>.
6. Nesterenko V. «Domestic seed production is still competitive, but without state support has no prospects». Available at: <https://superagronom.com/articles/386-vadim-nesterenko-vitchiznyane-nasinnitstvo-poki-scho-konkurentospromojne-ale-bez-derjpidtrimki-perspektiv-ne-maye>.
7. Transportnye problemy agrologistiki: cifry [Transport problems of agricultural logistics: figures.]. Веб-сайт. Available at: <http://logist/fm/news/transportnye-problemy-agrologistiki-cifry>.
8. Harsun, L.G. (2019). «Forced optimization of grain supply chains». *Logistika: problemy i reshenija*. no. 1 (80). pp. 27-28.

-
9. UNIAN [UNIAN]: Веб-сайт. Available at: <https://press.unian.ua/press/975185-politichni-riziki-i-politichna-stabilnist-v-ukrajini.html>.
  10. Ukrinform [Ukrinform]. Веб-сайт. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2785567-ci-moze-ukraina-prodovzuvati-narosuvati-eksport-silgospprodukcii.html>.
  11. Demografichna ta sotsial'na statystyka / Naselennia ta mihratsiia [Demographic and social statistics / Population and migration]. Веб-сайт. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm.
  12. Mytnyj kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. Веб-сайт. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
  13. Zadorozhnyj, O., Yarmak, A. «Non-tariff measures to regulate foreign economic activity». Visnyk «Ofitsijno pro podatky». Available at: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8217>.
  14. Makarenko, D.I., Hrustalev, E.Ju. (2008). Konceptual'noe modelirovanie voennoj bezopasnosti gosudarstva [Conceptual modeling of military security of the state]. M.: Nauka.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2020 р.